

DUNAKESZI HELYTÖRTÉNETI SZEMLE

Dunakeszi - Alag Helyismereti Lapja

SZERKESZTŐSÉG: KÖLCSEY FERENC VÁROSI KÖNYVTÁR
DUNAKESZI, KOSSUTH LAJOS U. 6.

FELELŐS SZERKESZTŐ:
CSOMA ATTILA ÉS LŐRINCZ RÓBERT

MEGJELNIK ÉVENTE HÁROMSZOR
KIADJA A KÖLCSEY FERENC VÁROSI KÖNYVTÁR

Reggeli munka Alagon

A napokban az alagi tréningtelepen járva, betértünk a régi Hesp-kúriába. A tanácsterembe lépve egyből egy nagyméretű vászonkép tárul az ember szeme elé, Konrád Ignác *Reggeli munka Alagon* című alkotása. A festmény története meglehetősen szövevényes, a lovak világhírű festője ugyanis több alkalommal is ecsetet ragadott a témában. Konrád a kép első változatát 1940-ben készítette el Horthy Miklósnak. A vászonra magát a kormányzót és testvérét, Horthy Jenőt is ráfestette, ahogyan épp az alagi tréninget szemlélik. Az alkotás a Műcsarnok kiállításán nagy sikert aratott. Röviddel ezután, 1941-ben készült el a második változat (ez látható az alagi kúriában), amelyet Konrád a lovaregyletnek ajándékozott (kis kép). A mű bal alsó sarkában erről a festő ajánlása így tanúskodik: „Őszinte hálám a Magyar Lovaregyletnek, orvosi beavatkozásból eredő súlyos betegségemben való támogatásért. 1941.” Konrád eredetileg erre a képre is ráfestette a Horthy fivéreket, de a két alakot az ötvenes évek végén politikai okokból törölték a vászonról. A retusálás azonban nem sikerült jól, hisz bizonyos fényviszonyok mellett még látszódtak a cenzúrázott részek. A képet két évvel ezelőtt restaurálták, amely során nem festették vissza a Horthyakat, és sziluetttjük sem vehető már észre. A festmény harmadik verzióját Konrád nyugati emigrációja során, 1953-ban készítette patrónusának, R. B. Strassburgernek (nagy kép).

A mű a párizsi Salon de la Société Artistes Français kiállításán Mention Honorable díjat kapott. Ezen a változaton is szerepel a kormányzó és testvére, valamint a korabeli alagi világ számos kiválósága. A kép közepén Szokolai István ül Horthy Daira nevű lován, tőle jobbra, a háttérben ifjabb Pejacsevich János, Pejacsevich Albert valamint Dreher Eugén galoppozik. A bal oldalon a kormányzó Cagliari nevű telivérét Klimscha Albert tartja. A festmény azóta is a legjelentősebb alkotás, amely Alagról és az itteni életről készült. Folyóiratunk aktuális számában a festő Párizsban élő lánya, Konrád Hilda emlékezik meg édesapjáról.

(a szerkesztők)

TARTALOM:

Reggeli munka Alagon	1
SZÁRAZ György	
Herberstein Henrik gróf halála	2
SZŐKE Kálmánné	
Múltidéző emlékek városunk	
Helytörténeti Gyűjteményében	
I. rész	4
SZAKÁLL Lászlóné	
A gyártelepi katolikus egyházköz-	
ség és a Jézus Szíve templom tör-	
ténete I. rész	6
BÁTONYI Pál	
Körtvélyes, Kesző és Sárfő magyar	
földbirtokos családjai III. rész	8
KOLLÁR Albin	
Az elfeledett dunakeszi-alagi Magán	
Polgári Iskola története I. rész	10
KONRÁD Hilda	
Emlékezéseim – Konrád Ignác,	
a lovak festője	11

SZÁMUNK SZERZŐI:

BÁTONYI Pál – nyá. ezredes (Sződ)
KOLLÁR Albin – nyugalmazott
iskolaigazgató
KONRÁD Hilda – (Párizs)
SZAKÁLL Lászlóné – nyugalma-
zott iskolaigazgató
SZÁRAZ György – helytörténeti
kutató
SZŐKE Kálmánné – nyugalmazott
tanár

DUNAKESZI HELYTÖRTÉNETI
SZEMLE

Dunakeszi-Alag Helyismereti Lapja

Megjelenik évente háromszor,
1000 példányban

Felelős szerkesztő:

Csoma Attila és Lőrincz Róbert
Kiadja: Kölcsey Ferenc Városi Könyvtár
Dunakeszi, Kossuth Lajos u. 6.

Felelős kiadó: Csonka Mária

Nyomdai előkészítés:

Preysing Frigyes

Nyomda: Raszter ny. Budapest

ISSN 1789-9230

E-mail: szemle@mail.dkvk.hu

A lap megjelenését támogatja
Dunakeszi Város Önkormányzatának
Művelődési, Közoktatási, Sport
és Ifjúsági BizottságaA kiadványunkban szereplő Konrád
Ignác festményeket a HUNGART ©
engedélyével közöljük.SZÁRAZ GYÖRGY
Herberstein Henrik gróf halála

A dunakeszi Kegyeleti temetőben sétálva, egy borostyánnal benőtt sír fejfáján a következő néven akadt meg a szemem: Herberstein Henrik. Születésének és halálának dátuma: 1920–1944. Vajon ki lehetett ez a fiatalon elhunyt ifjú ember?

A Herberstein egy ősi, német gyökerű, birodalmi grófi¹ dinasztia. Magyarországon II. Lajos király udvarában voltak császári követek, a későbbi évszázadokban általában bányászattal foglalkoztak hazánkban. 1609-ben honosítottak, és lettek magyarokká.² Herberstein Henrik családja az első világháború után költözött a Délvidékről Alagra. Pontosan nem ismerjük birtokuk elhagyásának körülményeit, de valószínűsíthető, hogy rosszra fordult anyagi helyzetük le-

Herberstein szülőháza napjainkban

tett a költözés oka. Ifjabb Herberstein Henrik már itt, Alagon született 1920-ban, egy Mihály utcai házban, melynek bérleti jogához édesanyja családja (gróf Apponyi) segítette őket. Családjának több tagja jó lovas, sikeres versenylovak tulajdonosa volt. Nem véletlen tehát, hogy a fiatal gróf már gyermekkorában kitűnt a reggeli alagi tréningeken és csakhamar, a falkavadászatok alkalmával, már ő is nyeregből űzte a rókát. A halála utáni napokban megjelent Magyar Turf így írt minderről: „Ifjabb gróf Herberstein Henrik tüneményesen ragyogó jelenség volt az úrlovassportban. Szülei a kommun utáni évben telepedtek le Alagon, ahol a göndör, szőkefürtös, angyalarcú kisfiú csakhamar becézett kedvence lett a magyar Newmarket társadalmának. A ló iránti szeretete korán megnyilvánult: idősb gróf Apponyi Antal unokája rajongott a telivéréért és a lovaglásért.”³

A versenylovaglós elsajátítására olyan kiváló trénernek nevelték, mint Szigeti Nándor, vagy Issekutz mester. Tizenéves korában az úrlovasok közt az egyik nagy ígé-

Az ifjú gróf egy alagi falkavadászon

retnek számított, magyar úrlovas-champion volt, sőt néhány bécsi vendégszereplése alatt annyi versenyt nyert, hogy az osztrák champion címet is megszerezte.

Megyeren 1940 novemberében rendezték az évvárómeetinget, amelynek egyik versenynapján, november 3-án, a második futamban egy 2400 méteres gátversenyben gróf Esterházy Miklósné Babika II. nevű lovát lovagolta. Mosolyogva tekintett fel a publikumra, mi-

közben a starthoz igyekezett. A rajt után a közönség lélegzete szinte elállt, mikor a tribünök előtt a mezőny rálovagolt az akadályra. Babika II. az ugrás után rosszul ért földet és elbukott, lovasa leesett. A mögötte érkező Wolbert százados már nem tudott irányt változtatni, és ráugratott a fekvő grófra. A lovak továbbvágattak, de Herberstein Henrik mozdulatlanul feküdt a gyepon. Az odasiető pályaorvos azonnal felismerte, hogy nagy baj történt, a hamarosan érkező mentő az újpesti Károlyi Kórházba vitte a koponyacsont

1 birodalmi gróf: olyan család tagja, amely tartományúri hatalommal (Landeshoheit) rendelkezett a Német-római Birodalomban. Rangban a birodalmi fejedelmek után következtek.

2 Nagy Iván: Magyarország családai címerekkel és nemzedékrendi táblákkal. III. köt., Bp. 1987, 95.

3 Magyar Turf, 1940. nov. 5., 1.

A baleset helyszíne, a megyeri lóversenypálya

törést szenvedő ifjút, ahonnan nemsokára a halál tényét közölték. (A tragikus esemény tehát 1940. november 3-án történt, így a dunakeszi temetőben, a fejfán található 1944-es évszám helytelen!)

Mély megdöbbenéssel fogadták a dunakesziek a gróf halálhírét. Hihetetlennek tűnt az életvidám fiatalember hirtelen távozása. A Herberstein család ekkor már a Szent Mihály templom mögött, egy G. Veres Györgytől bérelt sarokházban lakott. A közvetlen, jó humorú „vagány” korábban sokszor elkápráztatta a helyieket, amikor repülőgépevel megjelent a templomtorony körül, és szennyes csomagját az udvaruk közepére dobta. Az ifjú Henrik ugyanis repülőtisztai iskolát végzett, s mikor gépével a község fölé ért, mindenki tágra nyitott szemmel leste, hogyan „bravúroskodik”, mit üzen a dunakeszieseknek. A sors fintora, hogy míg édesanyja mindig a repüléstől féltette fiát, addig az passziójában, a lóversenyzésben lelte halálát. A temetés előtti napon a Pesti Hírlap a következő sorokat írta róla: „Gróf Herberstein Henrik az utolsó tíz évben egymásután nyerte a versenyeket. Csak az utóbbi idő óta szerepelt ritkábban katonai szolgálata miatt. Legutóbb egy vadászrepülőszázadnál teljesített szolgálatot mint hadnagy. Nemrég egyik repülőiskolába osztották be tanárnak, két hét múlva kellett volna jelentkezni, de a tragikus véletlen végét szakította katonai pályájának.”¹

A fiatal grófot 1940. november 6-án ravatalozták fel a Szent Mihály templomban. Koporsóját óriási tömeg – nagy családjának bánatos sokasága, az alagi lóversenyélet szinte minden tagja és persze dunakeszi lakossága – kísérte a helyi temetőbe. Egyes visszaemlékezésekkel ellentétben, szülei valószínűleg továbbra is a községben maradhattak, hiszen ugyanitt temették el őket 1955-ben és 1956-ban.

Halálához feltétlenül kapcsolódik az alábbi kis történet is. Jó sok évvel ezelőtt, amikor az alagi lóversenypályán ifj. Herberstein Henrikről esett szó, tanítómesterem, Mátyus György tréner a következőt mesélte nekem: „A versenynap hajnalán Alagról Megyerre belovagoltuk a lovakat, amelyek délután versenyeztek. Én mesteremnek, Szigetinek a lován ültem, mellettem Nardai mester lovásza Babika II.-n ült. Már hosszan trappoltunk a lovakkal, amikor a társam megkért, nem mennék-e előre, hogy messziről nézzem a lovát, nem sánta-e. Mert a nyeregben úgy érzi, bizony sántít. Erre én előrementem és figyeltem a lovat, de nem láttam sántának. Aztán mielőtt beértünk volna a megyeri pályára megint kérdezősködött, nem tűnik-e sántának a

A Herberstein család sírja a dunakeszi Kegyeleti temetőben

lova... Miután megtörtént a tragédia, akkor gondoltam, talán már a belovagló lovasz érezte, hogy nincs minden rendben!”

A tragédia anno az egész sportszerető közvéleményt megrázta. Az ifjú gróf emlékére az Úrlovasok Szövetkezete emlékversenyt írt ki, amelynek fődíja egy ezüst serleg lett. A napjainkig megrendezett Herberstein Henrik emlékverseny méltó emléket állít a magyar lóversenyzés és Dunakeszi neves halottjának.

ifj. Herberstein Henrik (1920–40)

1 Pesti Hírlap, 1940. nov. 5., 6.

SZÓKE KÁLMÁNNÉ

Múltidéző emlékek városunk helytörténeti gyűjteményében

I. rész

Sokat és sokszor hallhattunk már Dunakeszi Helytörténeti Gyűjteményéről. Én egy kicsit szorosabb kapcsolatba kerültem vele, amikor az elmúlt évben felmértük a gyűjtemény anyagát. Kézbe fogva a – gyermekkoromban hozzám oly közel álló – használati tárgyakat, máris repült velem „viszafelé” az idő...

Mátraaljai kis falumba, a patak partjára képzeltem magam, s láttam, ahogy édesmama (így hívtuk akkoriban a nagymamát) a mosószéket félig a patak vizébe meríti, s a mosószék felületével megegyező méretűre hajtogatott vászonruhákat a mosószékre rakja. A kezében lévő mosófa, sulyok, sűk, lapicka (a környéken többféle elnevezése volt) élével, majd lapjával sulykolja, csapkodja a ruhákat. A mosófát gyakran mártogatta a patak vizébe, miközben bal kezével forgatta az anyagot, így „öblítette” ki a lúgtól ruhákat. Így történt ez Dunakeszin is, ahol a Felsőtabán alatti hét forrás vizéből összegyűjtött tiszta vizű folyóban verték ki a lúgot az asszonyok a nagy puttanyokban idehordott ruhákból. A vízparton minden családnak megvolt a saját helye, de egyszerre csak négyen moshattak. Gyakran olyan pattogó „lucskolást” vittek véghez, hogy zengett bele az egész környék. Mivel a forrás vize meleg volt, mezítláb álltak a köveken. Amikor elkészültek, gyorsan csizmát rántottak és indultak hazafelé a súlyos rakománnyal.¹

A mosás eszközei a helytörténeti gyűjteményben

Az ún. lúgozáskor a szennyes ruhát nedvesen a kádba (lúgzóba) rakták, tetejére durva szövésű vásznot terítettek, s ebbe szitált fahamut tettek. A kádat, melynek az alján lyuk volt, lúgzólábra állították, az alá kis dézsát helyeztek, s a hamura forró vizet öntöttek. A lúg átjárta a ruhát, majd alul kifolyt. Ezt a lúgot ismét felforrósították és újra a hamura öntöttek. Egész napon át így öntözték illetve lúgozták a ruhákat.² „A tisztaság egészség” – ezt vallották a dunakeszi asszonyok is, ágyneműjük, asztali abroszuk, a családi fehéreneműjük „olyan fehér volt, mint a hó”.

Később lassan elhagyták az addig hamulúggal folytatott tisztítást, s már teknőben és szappannal mostak. A mosószappant is saját maguk főzték, házimunkával készítették. A szappan alapanyagát, a fagygyút egész évben gyűjtötték. A

disznó-, marha-, és birka fagygyú volt a legalkalmasabb, de az olajpogácsa is megfelelt a célnak. Szappant általában csak kora tavasszal, a húsvét előtti időszakban főztek, viszont akkor egy egész évre valót. A főzéshez lúgot használtak, amelyet katlanban forraltak fel az udvaron. A forró lúgba beletették a fagygyút és nagy lángon főzték, amíg a lúg szét nem marta azt. Amikor ez megtörtént, lassú tűzön folytatták a főzést egészen addig, amíg a szappan meg nem jelent a lúg tetején. Az első főzés után a szappan még nem volt tiszta, így ha fehér szappant akartak készíteni, akár négyszer is átfőzték azt új lúgban. Amikor megfelelőnek találták, a folyékony szappant ruhával letakart ferekesszekbe öntötték, majd kihűlés után méretre darabolták. Ezután a padláson vagy a szoba mestergerendáján szárították. Mosás után, az udvaron álló fák törzsére tekert és azok közé kifeszített vastag madzagon megszáradt ruhákat mángorlóval³ simították. A golycsból készült ruhákat abban az időben faszenes vasalóval vasalták, melybe izzó faszén-parazsat raktak. Gyakran előre-hátra lóbálták, hogy izzásban maradjon, és jól átmelegítse a vasat. „A vasalót felmelegítő faszén illatát most is érzem!” – mondta az egyik látogató, amikor meglátta a gyűjteményünk öreg vasalóját. A néphagyomány szerint nem moshattak a hét bármelyik napján. Tiltottak voltak a vásár- és ünnepnapok, a péntek, Borbála és Luca napja, sőt még a halottak hetében, november elején is tilos volt mosni. A babona szerint a padláson nem száradhatott ruha a karácsony és vízkereszt közti időben.

Ugyanezek a tiltott napok voltak jellemzőek a kenyérsütés idejére is. A sütés napja általában szombatra esett, amikor legalább két hétre való, 5-6 db 4-5 kilós kenyéret sütöttek egyszerre. Dunakeszi határában a múlt század elején többnyire rozst termesztettek, búzáért lovas kocsin Vácra kellett elutazni. A gabona őrlését helyi malom végezte, amely Horánnal szemben, a Malomárokban állt. Dunakeszin többnyire két szakajtó rozsliszthez egy szakajtónyi

Dunakeszi gazdák a székesúllói gabonatóblában

1 Baka József: *Néprajzi töredékek Dunakeszin*. Dunakeszi, 1989. 125.

2 *Magyar néprajzi lexikon*. 3. kötet. Bp. 1980. 633-634. alapján

3 Vászon ruhadarabok kisimítására, fényesítésére használt eszköz. Az alsó lapja többnyire bordázott volt, a felső lapját pedig előszeretettel díszítették. Később, a gombos ingek elterjedésével az alsó lap sima lett, hogy a gombokat ne törje össze

búzalisztet kevertek, de gyakran készült tiszta rozskenyér is.⁴ Annak idején a kenyérsütéshez nem élesztőt használtak, hanem különböző erjesztő szereket, amit korpából és komlóból állítottak elő. A leggyakrabban lisztből és langyos vízből csináltak kovászt, melyet a gazdaasszony a kenyérsütés előtti napon készített el. Egy edénybe a korpaelesztőre vizet töltött és meleg helyre tette. A kovász egy megsavanyodott, erjedő tészadarab, amit kinyújtottak és napon vagy búbos kemence szélén szárítottak meg. A kenyérsütést megelőző este feldarabolták, beáztatták vízbe és több órán keresztül kelesztették. Amikor kiszakasztották a tésztát a szakajtóba, a teknőből gondosan összekaparták a maradékot, kerekre formázták, napon megszártították, ez lett a következő kenyérsütés kovászának az alapja. *Ki minő kovászt tesz, olyan kenyeret eszik* – szól a közmondás.

A kenyérsütés eszközei a helytörténeti gyűjteményben

A kenyérsütéshez szükséges eszközöket, edényeket (teknő, szita, liszt, szakajtó, keresztfa) is már előző napon bekészítették a konyhába, hogy dagasztás idején ne legyenek hidegek, átvegyék a konyha hőmérsékletét. A dagasztóteknőt széklábra helyezték, a teknőn keresztbe tett keresztfára rakták a szitát. A dagasztóteknőbe átszitálták a „összemarokkal” kimért lisztet, hogy ez is kellően átmelegedjen. A gazdaasszony néhány óra múlva a teknő egyik végébe húzta a lisztet, a másik végébe pedig a masszát és apránként annyi lisztet kevert hozzá, hogy jó sűrű kovász legyen belőle. A tetejét meglisztezte és a keresztfát, kovászfát a teknőre tette és abrosszal, legtöbbször párnával, vánkossal is letakarta, hogy a kovász meg ne fázzon, mert egyébként nem kelt volna meg a kenyér.

A kenyérdagasztásra kora hajnalban került sor. Reggelre a teknővég tele lett a megkelt kovással, amire a gazdaasszony sót hintett, majd vízzel összegyúrta, s a lisztet a kovással összevegyítve, elkezdett dagasztani, ami rendkívül fáradtságos munka volt. Népi mondás, hogy addig kell a kenyeret dagasztani, amíg „nem csöpög a gerenda”. Valójában persze nem a gerenda csöpögött, hanem a dagasztó homloka verejtékezett, de ez a mondás mindenképpen jól visszaadta a munka nehézségét. Ennek a népi bölcsességnek több változata is létezett, mivelékn így mondták: Akkor van kész a dagasztás, ha gyöngyözik a padlás. A masszát addig ütötték, míg „puttyogás” szerű hangot nem adott. Amikor a gazdaasszony érezte, hogy jó a tészta (elvált a kezétől és a

teknőtől is), tetejét meglisztezte, megfelelő darabot kivágott belőle, gyors mozdulatokkal kerekre formálta és a kenyérruhával kibélelt, vagy jól kilisztezett szakajtóba tette. Közben befűtötték a kemencét. Mire a kiszakított tészta a kenyérkosárban kétszeresére kelt, akkorára tisztára takarították a kemence alját, fenekét. Szénvonóval kihúzták a parazsat és utána vízbemártott pemettel⁵ söpörték tisztára. A kemencénél használt eszközök: a lapát és a piszkafa. A parázzsal jól felfűtött, majd a hamutól gondosan kitakarított kemencébe kenyérlapáttal vetették be a kenyeret, úgy, hogy a szakajtóból a lapátra borították a tésztát, késsel bemetszették a tetejét, majd gyors mozdulattal kihúzták a lapátot a tészta alól. Az ún. előtétet – a kemence „ajtáját” – akkor tették fel, amikor feljött a kenyér. Innen számítva két és fél, három óra alatt sült meg. Kiszedés után megvizeték, ettől fénylő lett a teteje. A kemence még meleg maradt, ilyenkor szilvát, almát aszaltak benne, szélén pedig tejet altattak.

A kész kenyeret kenyérkosárban vagy a kamrában a kenyértartó polcon tárolták. Szokás volt, hogy a kenyér megszegésekor keresztet vetettek a késsel annak aljára. Ez hálaadás volt a friss kenyérért és egyben egy rontáshárító cselekedet is. A megszegett kenyeret kenyérruhával takarták le. Akik ehettünk az így sült ropogós, friss kenyérből, ízét sohasem felejthetjük el. Egykor minden parasztasszony értett a kenyérsütéshez, nagy szegénynek számított egy falusi lány esetében, ha nem tudott szép magas, foszlós kenyeret sütni. Amennyiben a családnak nem volt kemencéje, a pékségben, rokonnál vagy a szomszédban süttették ki kenyerüket. Dunakeszin a múlt század elején Tóth Gyula, Kardos József és Kuti Ferenc, vagy a napjainkban is üzemelő Wiedermann János péksége működött.

A Wiedermann pékség alkalmazottai a 30-as években

Tapasztalatunk szerint a városunkba költözők azért jönnek megnézni a helytörténeti gyűjtemény anyagát, mert ismerni szeretnék annak a vidéknek, annak a településnek a múltját, történelmét, szokásait, ahol ezután élnek. Egy-egy tárgyra vetett pillantásukat követő mosolyukon érezhetjük, hogy ezek az eszközök, főleg az idősebb látogatókban, kedves, szép emlékeket ébresztenek.

A felsorolt, bemutatott eszközökön kívül a gyűjteményben még sok más használati tárgy „mesél” a múltunkról, a lelkes, adományozó dunakeszi lakosoknak köszönhetően.

4 Baka József: *Néprajzi töredékek* Dunakeszin. Dunakeszi, 1989. 48.

5 hosszú farúd, végén csomózott kukoricacsutka-haj

SZAKÁLL LÁSZLÓNÉ

A gyártelepi katolikus egyházközség és a Jézus Szíve templom története

I. rész

A Magyar Királyi Államvasutak az 1910-es évek elején kezdte el a Dunakeszi MÁV Főműhely építését. Az 1914-ig elkészült épületek – a Munkásotthon (kulturház), a portaépület, az igazgatósági épület és a karbantartóműhely – az első világháború alatt hadikórházként működtek. Később, az ország megszállott részéről és az 1920. évi trianoni katasztrófa után elszakított területekről számtalan menekült vasutas család kapott elhelyezést itt, illetve az ipari vágányokon álló vagonokban. A családok gyermekeit 1919 nyaratól menekült tanítók – élükön Szilvágyi Róbert és Körmeny Lajos polgári iskolai tanárokkal – vették pártfogásba, akik iskolapótló tanfolyamokat tartottak. 1920-tól a kulturház termeiben folyt az oktatás. Az egyik termet vásár- és ünnepnapokon római katolikus szentmise bemutatására alakították át. A miséket a Szent Mihály „öregtemplom” egyik káplánja vagy máshonnan meghívott pap celebrálta. A lakáskérdés átmeneti megoldása és a vallásgyakorlás lehetősége megnyugtatóan hatott az elkeseredett menekültcsaládokra, akik később otthonra leltek a Dunakeszi-Műhelytelep névre keresztelt MÁV lakótelep elkészült lakásaiban.

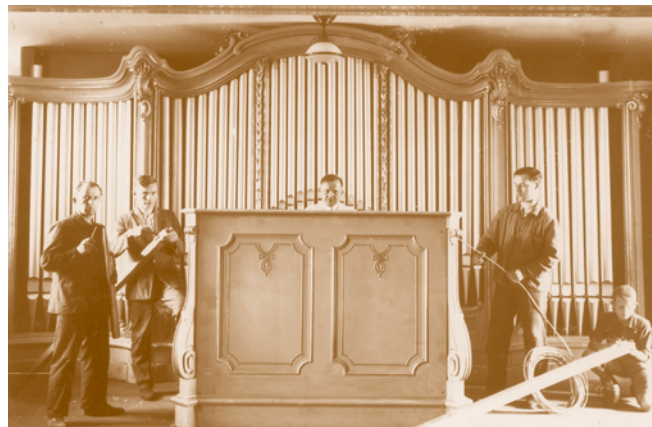
A főműhely és a MÁV lakótelep építése 1924-ben folytatódott. 1926. május 31-én Lányi Ferenc műszaki mérnök vezetésével a főműhelyben megkezdődött a munka. A nevezetes nap emlékére 28 munkásból és tisztviselőből álló bizottság alapot hozott létre a szegényebb munkáscsaládok közép- és felsőfokon tanuló gyermekeinek támogatására. 1942-ig húsz ezer pengőt osztottak szét. 1926-ban megalakult a Magyarság Dal és Önképző Egyesület is. Az egyesület számos működő csoportja tartott igényt a kulturház helyiségeire. Mivel a tanításnak is hely kellett, az iskola építése nem tűrt halasztást. 1927-ben hozzáláttak a megvalósításhoz. 1928 januárjában a kulturház nagytermében megalakult a műhelytelepi római katolikus egyházközség 200 felnőtt – köztük dr. Lakatos Kálmán dunakeszi plébános és Láng József hitoktató – részvételével. Megválasztották az egyházközségi bizottságot, Lányi Ferenc világi elnököt, és döntöttek a római katolikus hitoktatói lelkészállás megszervezéséről. Hanauer Árpád István váci püspök jóváhagyta az egyházközség megalakulását, és megbízta Csata Gusztáv újpesti hitoktatót vásár- és ünnepnapon mise mondásával. Minden keresettel bíró egyházközségi tag vállalta a havi 1 pengő egyházadó fizetését.

Az épülő MÁV Elemi Iskola egyik tantermében 1928. március 18-án Kolozsváry Mihály váci prelátus szentmisét mutatott be, melyen az egyházközségi bizottság tagjai esküt tettek. Utána a kulturház nagytermében tartott díszközgyűlésen a dunakeszi plébános megköszönte az egyházközség eddigi munkáját. A községről levált egyházközségben az 1928. április 15-i szentmisén a váci püspök részvételével sor került az első elsőáldozásra és bérmlásra. 1928 szeptemberében az elkészült iskolaépületben megkezdődött a tanítás. Az épület alagsorában szükségkápolnát rendeztek be. Ez év október 28-án Zadravetz István, nyugalmazott tábori püspök végezte el a kápolna és a két harang felszentelését. Ugyancsak e napon történt a 109. számú Magyarság Cserkészcsapat avatása is.

A két harang az iskola udvarán elhelyezett haranglábra került. A nagyobbik „Jézusunk legédesebb szíve add, hogy Téged mindig szeresselek” felirattal a MÁV Igazgatóság, a kisebbik

„Szent József a kis Jézussal könyörögi érettünk” idézettel Slezák László harangöntő ajándéka volt. A harangláb az 1930-as években az iskola elé, a jelenlegi '48-as emlékmű helyére került. 1944 júniusában, az új templom elkészültekor, annak bejárata mellé, a Vác felőli oldalra állították. A harangok csak 1968-ban foglalták el helyüket a toronyban.

Az iskolakápolna orgonáját közadakozásból és a MÁV Igazgatóság anyagi támogatásával, Katona József iparművész tevei alapján, Marcell Endre készítette el. A hangszer két manuálával, 168 síppal, 24 regiszterrel, valamint a főműhely asztalosainak munkájával készített fasíppal rendelkezett. 1930. június 1-én – a főműhely munkakezdésének negyedik évfordulóján – dr. Serédi Jusztinián hercegprímás szentelte fel az orgonát a kápolnában. A templom elkészültekor – magasztással – az orgona felkerült a karzatra. Többszöri javítás után, 2000-ben, a dunakeszi Orgonaépítő és Orgonajavító BMK átépítette a hangszeret.

A készülő orgona az iskola alagsorában

A MÁV Igazgatóság 1928-ban lelkész hivatal, 1930 augusztusában lelkészlakás részére biztosított helyet a jelenlegi Állomás sétány 15. szám alatti földszinti lakásban. Ez utóbbi 1944-ben átkerült a templommal együtt felépült egyik Béke úti lakóházba.

1934-ben a Magyarság kultúr csoportjai 150 fővel öt napos programot adtak Lengyelországban. Csensztóhová látoztatásuk emlékéül a helység állomásfőnöke a híres Fekete Madonna kegykép másolatát ajándékozta a Műhelytelepnek, amely egy – Kuchar építész mérnök tervezte – imazsámolyon elhelyezve az iskolakápolnába került. Idővel a templom Mária oltárára helyezték, ott várja a fohász kodókat ma is. Vincze Dezső káplán (a Műhelytelepen 1931-36-ig működött) köszönetként szentmisén emlékezett meg a kegyhelyről.

Az 1930-as években a terület – Banktelep, Révdűlő, Cserkész utcától a János utcáig – lassan benépesült. A növekvő számú katolikus hívek számára 1928 és 1942 között kiváló jezsuita és ferences atyák tartottak lelkigyakorlatokat. A műhelytelepi családok vallásgyakorlása erősödött, így az iskolakápolna egyre inkább szűknek bizonyult, a dunakeszi plébániatemplom pedig távoli volt. Ezért az egyházközség, Lányi Ferenc főműhelyfőnök vezetésével, templomépítés tervét szorgalmazta. A MÁV Igazgatóság kijelölte a templom és mellette a plébánia helyét. (Ez utóbbi megalakítására 1957-ben

került sor, az épület pedig csak 2003-ban készült el.) Az építési engedélyt csak két lakóház egyidejű felépítésével adták meg (Béke út – Fő út sarkán). Megalakult a Templomépítő Egyesület, ügyvezetője Kerényi Béla műszaki tanácsos lett.

A templomépítő egyesület tagjai

A templom tervezője Pákozdi István építésmérnök, műegyetemi adjunktus, a vállalkozó vitéz Katona Mihály építésmester volt, az építési munkálatokat Balogh György vezette. Az első kapavágás 1942 őszére esett. A főműhely lelkes fotósai (Hernádi, Bozsó, Fogarasi) félévenként fotózták a templomépítés fázisait. A fényképek szerencsére megmaradtak. Innen tudjuk, hogy 1943 nyarán már álltak a templom és a két lakóház falai. A templomépítés sokrétű munkájában a főműhely minden szellemi és fizikai dolgozója kivette a részét. A nyílászárókat, gyóntatószéket, sekrestyeszekrényt, a bejárati ajtókat és a padokat Csík Lajos művezető irányításával az asztalosok, az ajtózárat, díszvereteket pedig a Nagymarosról bejártó Hernádi csoportvezető felügyelete alatt a lakatosok készítették. A két réz szenteltvíztartó Zarnóczai Sándor, a templom előtti kandeláber Bartos Péter munkája. A toronysíksak a bádigosok, kiváltképpen Győrvári Ferenc és Kaposváry Gyula műve, amely a toronyra Káldos Endre művezető elmés szerkezetével került fel. Az áldoztatórác, jelzőcsengő, húsvéti gyertyatartó és a virágtartók Wetzl Ferenc és Kallós György díszkovácsok alkotásai. A templom belső festését Csetényi Antal iparművész tervezte és készítette a kőművesek és Szanka József aranyozó mester segítségével. Szanka mesterműve a bejárati ajtó feletti Jézus Szíve mozaikkép is. A Mária-oltár és a szószék műves famunkáját Antal A. József iparművész tervezte és készítette, szintén helyi szakmunkások kiegészítő munkájával. A két művész a főműhely állományában állt.

A munkálatokat sűrűn megzavaró légiriadók ellenére 1944. június 29-én, Péter Pál napján, dr. Pétery József váci püspök felszentelte a templomot. A szertartás Csík József alagi,

Az épülő templom és lakóházak

Faludi János dunakeszi plébánosok, Delia István, az építést végigkísérő káplán (1943-tól 1956-ig működött itt) és még sok világi és egyházi vendég jelenlétében zajlott. A fennmaradt alapítólevél, a szentelés dátumával együtt, minden érdemleges személyt megemlít. Az ünnepi szentmisén a 120 tagú Magyarország Férfikar, a karmesterük, Rajter Lajos által komponált szerzeményt adta elő. A vasutasok által épített templom – az országos hagyományt követve – a Jézus Szíve nevet vette fel. Maga az épület építészetileg eklektikus. A templomtorony, a Mária-oltár, a szószék barokk, a főbejárat klasszikus, a festés szecessziós stílusú. A szentély kialakítása egyedi. A szentelés kori templombelső jól dokumentálják a fennmaradt fényképek. Még nincs főoltár és Mária oltárkép, valamint nincs az oldalfalokon felirat. A templom körül azonban már elültették a vadgesztenyefa csemetéket.

A felszentelés kori templombelső

A húszas évek elején kezdődő munkát tehát 1944-ben siker koronázta. E heroikusnak is mondható küzdelem résztvevői közül külön ki kell emelni Lányi Ferencet (1883–1961), akit a műhelytelepi egyházközség és a templom létrehozójának is tekinthetünk. A MÁV Igazgatóságtól 1924-ben kapta a megbízást a MÁV Főműhely és az akörüli élet megszervezésére. 1927-ben nyert kinevezést. Rövid időn belül országos hírnévre tett szert szakmai, gazdasági, szociális, sport, kulturális és közösséget alakító vezetői tevékenysége révén. A templomépítés munkásságának koronája lett. Példás családi- és hitélet, szervezőkészsége, humanitása, tisztességes erkölcsön alapuló kapcsolatteremtő képessége tette lehetővé a templomépítéshez szükséges költségek előteremtését, számtalan jótékonyági rendezvény összehangolását. Műszaki tanácsosként ment nyugdíjba 1944 őszén. Elismerésül 1946-ban a Szent Gergely lovagrend keresztjével tüntették ki. A köztisztelőnek örvendő Körmeny Lajos 1924-től volt igazgatója a MÁV Elemi Iskolának. Napjait a szentmisén való kántori szolgálattal kezdte. A miséken való részvételt tanítványaitól is elvárta. A telep minden egyházi és világi rendezvényének szervezője, résztvevője volt. 1946-ban MÁV főfelügyelőként nyugdíjazták. Kántorságát haláláig, 1951-ig folytatta.

A dunakeszi gyártelepi Jézus Szíve templom felépítésével lakóhelyünkön befejeződött kilenc év (1935–44) templomépítő dicső korszaka (Szent Mihály templom bővítése 1936–37, Szent Imre templom 1935–39, evangélikus templom 1939, Jézus Szíve templom 1942–44). Álljon előttünk – a nehéz idők ellenére – elődeink példamutató áldozatkészsége és hite!

BÁTONYI PÁL

Körtvélyes, Kesző és Sárfő magyar földbirtokos családjai

III. rész

A továbbiakban – Buday Bornemissza Bolgár Pál halálát követően – a Wattay családnak Dunakeszivel kapcsolatos tevékenységét dolgoztam fel a fellelt dokumentumok alapján.

A 17. század közepére – valószínűleg a kálvinista vallású földesuraknak köszönhetően – a falu református közössége annyira megerősödött, hogy önálló gyülekezettel rendelkezett, melynek élén 1652-ben Károly Gergely lelkész állt.¹ Wattay Pál, aki 1661-ben apósa örökébe lépve a település földesura lett, ekkor Nógrád vármegyei esküdtként Pilinyben épült kúriájából irányította birtokait. 1661. november 16-án Bécsben kelt adománylevelében „Leopold” (I. Lipót) megerősíti „Paul Vattay de Felső Vatta” birtokait, felsorolva köztük „Körtvélyes, Kesző” neveket is.² Füleken 1663. április 26-án és 1664. november 6-án Pest-Pilis-Solt vármegye közgyűlésein Wattay Pál és Géchy Gáborné Buday Sára eltiltanak mindenkit, különösen Fót, valamint Palota lakóit – többek között – a keszői határtól és azon fekvő Sárfő nevű réttől, az ottani szántóföldektől a Csörsz árkanál lévő határig.³ A vármegye 1667. július 28-i közgyűlésén ifjabb (II.) Wattay Pált szolgabírónak választják, és a kecskeméti járást bízzák rá. E tisztséget 1679-ben bekövetkezett haláláig viseli.

A Wattay család címere az 1600-as évek végéről

A császár és király parancsára a vármegye általános nyomozást végzett a törökök tevékenységével kapcsolatban, 11 kérdésben. Az 1668. április 30-án Fülek várában – a négy szolgabíró, köztük „ifjabb Wathay Pál” és négy esküdt, köztük „idősb Wathay Pál” által – elvégzett nyomozás során minden település (93) küldöttein meghallgatták, így „Kesző” faluból „Tooth” Gergelyt és „Tooth” Jánost is. A keszői küldöttek vallották, hogy a török korábban csak a megszabott adót vitte el, de most már egy keresztből 4 kiló gabonát vesz, és tavaly hamisan 6 szekér szénát vett el. Ha egy ember meghalt a faluban, akkor a török uruk, a pesti Memher aga, 70 forint adót vetett ki a hozzátartozókra. A papokhoz is beszáll a török, és „gazdálkodtat vélek”, háborgatják a keresztény törvényeket is. Hallották, a múlt háború óta sok keresztény veszett el, de számukat nem tudják.⁴

A vármegye alispánja, Bélteky Pál parancsára Barsy János szolgabíró és Dobay János esküdt tanúvallomási jegyzőkönyvet vett fel 1676. szeptember 10-én, melyet „Budai Anna és Budai Sára” kérelmének elbírálása érdekében készítettek. 37 tanút hallgattak meg, kiknek a következő kérdéseket tették fel: Igaz-e hogy a „Sárfű” nevű földet, „az ki Palota felől vagion, ... az kit az forrás hasit, also részét, az ki Kaposztas megierrel határos,” Buday Pál halála után leányai, a kérelmezők szabadon bírták és „Kesző” jobbágyaikkal művelték? Igaz-e, hogy Sárfű Buday Pál halála után került lányai birtokába? Igaz-e, hogy folyó évben, Mária Magdolna napján a fótiak és palotaiak elvitték a keszi jobbágyok búzáját, árpáját és egyéb vetéseit? Vallják meg a váciak, hogy 1673-ban lekaszálták a rétet, és a szénát a török számára elvitték, amit senki nem ellenzett. A tanúk közül négy váci, egy verese gyházi, a Szilágy faluban lakó kb. 30 éves Jánossy Mihály – ki régebben Sánta Péternél és Juhász Györgynél szolgált Keszi-ben –, két mogyoródi, egy üllői és egy vámosmikolai jobbágy annyit tud, hogy Sárfű Buday Anna és Sára tulajdona volt, és a keszői jobbágyok árendálták⁵. Hallottak róla, hogy a palotaiak gabonát hoztak Sárfűről, valamint arról is, hogy a váciak szénát kaszáltak ott a török számára. Az üllői 40 éves Nagy Miklós, ki tíz éves korában Fóton lakott Varga Jakabnál, csak azt tudja, hogy akkor Palota pusztája volt, Sárfűn marhákat tartottak a forrás mentén, de hogy kié volt és kié most, erre felelni nem tud. A verese gyházi Mészáros Mihály úgy tudja, hogy a Palotán lakó Zsiga Bálint 7 esztendeje bérelt egy darab rétet Sárfűn a kesziaktól, és engedelmeükkel vitte el a szénát. Egy zsidói jobbágy és egy cinkotai zsellér szerint Sárfű Buday Pálé, illetve örököséié. Egy vámosmikolai, két szakállasi és két Mikolán lakó jobbágy ugyanezt vallotta. Kosány István gulyás, aki 18 évig lakott Keszi-ben, tudja, hogy Tóth Gergelytől, a birtokos ispánjától, a váciak szénát vittek el a török számára, sőt Sipos Istókkal ökröket is elhajtottak Sárfűről, és ezeket csak váltságdíj lefizetése után adták vissza. Egy kerepesi, négy béri, egy lonti, két kiske-szói, két kisgyarmati, egy cinkotai, egy szódi, két csabai, egy gödöllői, két kerepesi és egy újfalusi lakos csak azt tudják, amit a többiek is. Egyedül a kerepesi Török Mihály vallotta, hogy a szóban forgó gabonát a fótiak vitték el. A 34 éves Molnár Mihály, a Kismémedi falu molnára, id. Wathay Páltól bérelt földet Sárfűn, szántott és kölest vetett ott. Senki nem hallotta soha, hogy Sárfű akár a fótiaké, akár a palotaiaké lett volna, csupán időközönként kaszálót béreltek a szóban forgó pusztán. Sárfű mindenkor Buday Pál, majd leányai birtoka volt.⁶ A jegyzőkönyv alapján a vármegye füleki közgyűlésén 1672. április 8-án a család eltiltja Palota lakóit Csömör, Szent Mihály és Sárfű prédiuumok⁷ jogtalan használatától, az e területekre behatoló állatok elvesztésének és az emberek elfogásának terhe alatt. Az 1676. június 22-i közgyűlésen pedig

1 Torma István (szerk.): *Pest megye régészeti topográfiája. A szobi és a váci járás.* XIII/2. köt. Bp., 1993. 84-85.

2 Magyar Országos Levéltár, P 1744, Wattay család.

3 Borosy András: *Pest-Pilis-Solt vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái 1638-1711.* I. Bp., 1983. 165-166, 178.

4 Borosy András: *Pest-Pilis-Solt vármegye közgyűlési iratainak regesztái. Közigazgatási és politikai iratok. I. 1618-1670.* Bp., 2001. 252-275.

5 bérbé vették

6 Borosy András, Kisfaludy Katalin, Szabó Attila: *Pest-Pilis-Solt vármegye közgyűlési iratainak regesztái. Igazságszolgáltatási iratok II. 1661-1720.* Bp., 1999. 127-128.

7 olyan földbirtok, pusztája, amelynek határai még megvannak, de jobbágyok már nem élnek rajta és földjét a környező települések lakói bérlik.

a család eltiltja Palota és Fót lakóit Csömör és Sárfű prédiuumok jogtalan használatától, és a kölesföldektől is, melyeken tavaly kölest termeltek.

Az 1680. április 12-i közgyűlésen II. Wattay Pál szolgabíró halálakor keletkezett tartozásból 100 forintot elengednek, mert öccse Wattay János a lázadók (kurucok) fogságába esett és csak 22 hónap után, nagy váltságdíj (1000 arany és 4 vég posztó) fejében szabadult.⁸ Az 1681. április 10-i közgyűlésen I. Wattay Pált helyettes alispánná választják. Fülek várát 1682. augusztusában az oszmán seregek a budai pasa vezetésével sikertelenül ostromolták, miközben a Habsburg vezetés nem tett semmit a vár felmentésére. Végül a szultán által odarendelt Thököly Imre vezette kuruc és Apaffy Mihály vezette erdélyi, valamint a moldvai fejedelem csapataira való tekintettel a várvédők feladták a küzdelmet. A lerombolt és felgyújtott várban több vármegye és család értékei, valamint iratai semmisültek meg, illetve jutottak idegen kézre. A Wattay család iratai is eltűntek, mint utóbb kiderült, az erdélyi csapatok kezébe kerültek. A család Besztercebányára költözött, az iratok egy részét csak közel egy évtized múlva sikerült visszavásárolniuk (30000 forintért).⁹

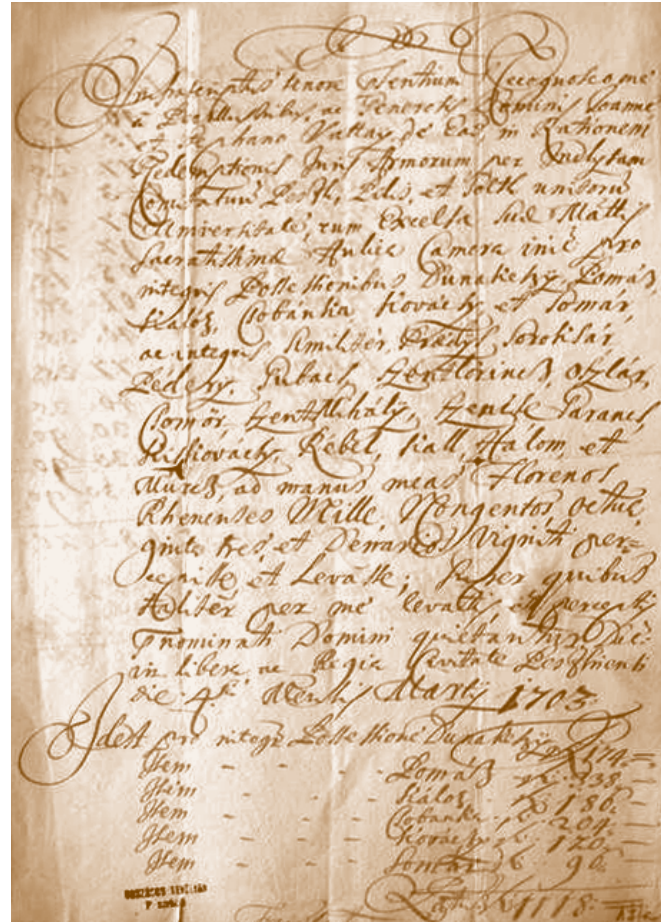
Az oszmán seregek Bécs alatti veresége után 1683 októberében Sobieski János lengyel király csapatai elérték Nógrád vármegyét is. Szécsényt még elfoglalták, de az elhúzódo harcok és a tartalék litván csapatok fosztogatásai miatt hamarosan kivonultak az országból. A Vác városát megszaroló és a környéket kifosztó litván csapatok – „lengyeljárás” – tehetnek valószínűleg Dunakeszi ideglenes elnéptelenedéséről is.¹⁰ A szövetséges keresztény erők 1684 nyarán elfoglalták Vácot és Pestet, de Budát sikertelenül ostromolták. A harcokban – Nógrád megyei nemesi felkelők kötelékében – Wattay János is részt vett katonáival.¹¹ Gácson 1686. június 20-án Pest-Pilis-Solt vármegye közgyűlésén Wattay Jánost a váci járás szolgabírójává választották azzal a feltétellel, hogy 100 forint büntetés terhe alatt Zólyom vármegyéből közelebb, Nógrád vármegyébe kell költöznie. A tisztséget 1689. május 18-ig viselte. A keresztény seregek újabb hadjárata során 1686 szeptemberében Budát is elfoglalták, ezzel a környék végleg felszabadult az oszmán uralom alól. A hadjáratban a Wattayak is részt vettek.

1686. október 19-én Gácson, a vármegye közgyűlésén, felolvassák Esterházy Pál nádor levelét, mely szerint a vármegye portáit az igazságos adókitetés és kvártélyozás céljából ki kell igazítani, ezért egy küldöttséget Budára küldenek. A küldöttség feladata a generális (Lotharingiai Károly) köszöntése a nagy győzelem alkalmából, és a tárgyalás végrehajtása. A hat fős küldöttség tagja Wattay János is. Az Újszerzeményi Bizottságot (Neoacquistica Commissio) 1690-ben hozták létre Bécsben a birtokjogok rendezésére.

A Kollonich Lipót vezette szervezet az egyházi birtokokat elismerte, de a világiakat csak hiteles adományozó okmányok bizonyosságával és 10% adó lefizetése mellett ismerték el, így nagyon sok birtok császári kézbe jutott. Mivel a Wattayak okmányait visszaszerezték, így I. Lipót

1691-ben címeres levélben megerősítette birtokaikat.¹² A nemesekre és a portákra is rendkívüli adókat és porciók¹³ beadását rendelték el, ezért Wattay János 1696. június 30-án Dunakeszi porcióinak csökkentését kérte. Csak 1698. április 14-én, július 1-én, augusztus 24-én és november 13-án vetettek ki különadót Dunakeszire.

A király rendeletére 1702. november 13-án a vármegye 115 katona kiállítását, valamint a „hajdúfogás” kötelezettségét és a jobbágyonkénti 6 forint fegyverjog megváltását rendelte el, amely Dunakeszit is érintette. 1703-ban Dunakeszről ökröket rendeltek ágyúk Kassára vontatásához, valamint munkásokat Szolnok várának javítására. Majd Budára gabonát, abrakot, szénát és marhákat rendeltek, valamint katonákat állítottak a felkelők ellen.

A Wattayak birtokai utáni adók jegyzéke 1703-ból¹⁴

Ezekben az években nemcsak a török ellen harcoló vármegyei magyar nemességet lehetetlenítették el anyagilag, hanem az őshonos református és evangélikus magyar lakosságot is üldözték. A városokba – a rácok megtűrése mellett – csak német lakosság költözhetett, a nem katolikus magyar lakosságot kitelepítették. A Wattayak ugyanekkor betelepítéseket végeztek. Jelentős számú magyar családot csábítottak a Felvidékről Dunakeszire, de növelték a vármegye lakosságának a számát a Szödre hozott magyarokkal és szlovákokkal, illetve a határon túli területekről Nagykovácsiba érkező, többnyire katolikus vagy evangélikus német telepésekkel is.

8 Magyar Országos Levéltár, P 1744, Wattay család.

9 Magyar Országos Levéltár, P 1744, Wattay család.

10 Bátonyi Pál: Újabb adatok Göd 1526-1736 közötti történetéhez. In: Gödi Almanach 2008. Vác, 2008. 22.

11 Harmos Gábor: Adatok Budavár visszavételéhez Nógrád megyéből. In: Századok. Bp., 1886. 159.

12 Magyar Országos Levéltár, P 1744, Wattay család.

13 az országban állomásozó katonaság ellátása

14 Magyar Országos Levéltár, P 1744, Wattay család.

KOLLÁR ALBIN

Az elfeledett dunakeszi-alagi Magán Polgári Iskola története

I. rész

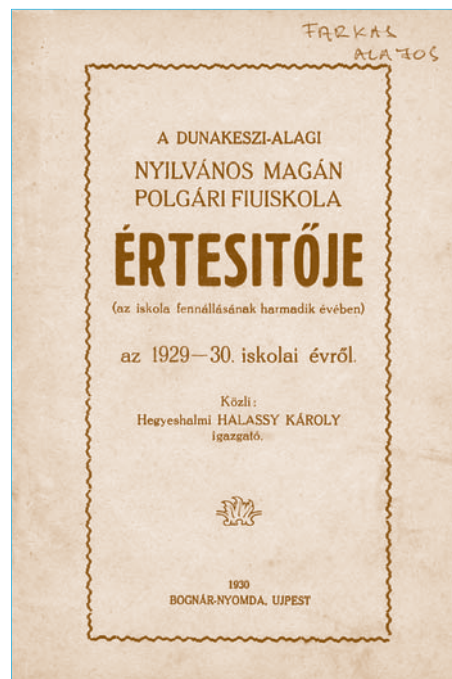
Az iskola értesítője

Dr. Terray Barnabás emlékének

Az első magyarországi iskolai értesítők a XVIII. század végén, a Mária Terézia rendeletére kiadott Ratio Educationis életbe lépését követően jelentek meg. A nyilvánosságot tájékoztató tanév végi jelentések eredetileg a tanári testületek névsorát és a diákok érdemjegyeit tartalmazták. Az 1848/49-es szabadságharcot követő időszakban jelentős változás következett be az értesítők formájában, tartalmában. 1849-ben jelent meg, és lépett életbe – Magyarországon is – a Bécsben kidolgozott átfogó középiskolai tanterv, az Entwurf. Ennek számos pozitív eleme mindmáig él pedagógiai gyakorlatunkban. Az Entwurf pedagógiai tervezettségét, a tanártól és a tantestülettől magas szakmai igényességet követelt meg. E szellemben rendelte el az évente megjelentetendő iskolai értesítők létesítését is, amelyek így fejlesztő hatással voltak a pedagógiai kultúrára. Bár eredetileg csak a gimnáziumokra vonatkozott az értesítők kiadásának kötelezettsége, hamarosan átvették ezt a pedagógiai, társadalmilag hasznos gyakorlatot más iskolatípusok is.

Dunakeszi és Alag társadalmi életében nagy jelentőségű esemény volt a polgári magán fiúiskola (hivatalos nevén a Dunakeszi-Alagi Nyilvános Magán Polgári Fiúiskola) létrehozása. Az intézmény alapítója és első fenntartó-igazgatója Halassy Károly volt. Az ő lelkes, körültekintő munkájának köszönhetően 1927. szeptember 14-én Alagon kezdődött a tanítás a Fóti úti Turf Szállóban (napjainkban bölcsőde) az iskola első osztályának 34 tanulója számára. Az iskola fennállásának 20 éve alatt sok nehézséggel kellett az intézménynek megküzdenie. A diákok és az ott tanító tanárok hétköznapijairól, örömeiről, az iskola életében bekövetkezett változásokról adnak számot – az 1939/40-es tanév kivételével – minden évben kibocsátott értesítők. A kiadványok szerkesztője, felelős kiadója az iskola mindenkorai igazgatója volt, nyomtatásukra többnyire az újpesti Bognár és Bravour nyomdákban került sor. Két évfolyam (1944/45, 1945/46) néhány példányban, géppel írva készült, a nyomtatott értesítők példányszáma a tanulók számával egyezhetett meg.

Az évkönyvek fellapozása izgalmas kalandozást jelent településünk, Dunakeszi és Alag múltjának egy szakaszában. Képet kaphatunk a kor oktatáspolitikájáról, a diákok, nevelők, közéleti szereplők helytállásáról a hétköznapi akkori nehéz viszonyai között. A magán polgári iskola fenntartói arra törekedtek, hogy a településen a gyerekek képzésével, iskoláztatásával kapcsolatos igényeket kielégítsék. Óriási erőfeszítéseket kellett tenniük, hogy megfelelő körülményeket biztosítsanak a tanítás számára. Intézkedéseikből itt csupán két eseményt emelünk ki. A fenntartó kérése alapján, miniszteri engedéllyel az 1934-1935. tanévtől a tanítás a kötelező iskolai rendtartástól eltérően 8 óra 20 perctől 13 óra 20 percig tartott. Az iskola vezetője kérvényezte a MÁV igazgatóságán, hogy naponta két ellentétes irányú személyvonat ne csak Dunakeszi-Műhelytelepnél, hanem Dunakeszi Állomáson is álljon meg. Ugyancsak nagy energiákat igényelt az iskola fenntartójától, hogy támogatókat találjon, hiszen a diákok által befizetett egyszeri beíratási tíz pengőn felül a havi – először hat, majd nyolc pengős – tandíj nem fedezte az iskola fenntartási költségeit. Szinte valamennyi értesítőben olvashatjuk

Az iskola 1929/30-as értesítője

az igazgató hálátelt szavait mindazoknak, akik erkölcsileg és anyagilag is támogatták a polgárit. Alag és Dunakeszi község – bár nem minden évben – pénzzel, a MÁV Főműhelytelep és Rákospalota többször is tanszerek, berendezési tárgyak juttatásával támogatta az iskolát.

Az évkönyv egyes fejezetei újabb és újabb pontokkal bővültek. Ezek közül csak néhányra utalunk. Az iskolában 1931-ben megalakult a „Kézai Simon” Önképzőkör. A megalakulást követő évtől valamennyi értesítőben olvashatunk a kör foglalkozásairól és az itt választott diákönkormányzat tevékenységéről. A beszámolót az önképzőkör tanárelnöke készítette. Az 1933/34-es tanévtől már ifjúsági sportkörrel szóló adatokat, tudósítást is közöl a kiadvány.

Dunakeszi és Alag, valamint a környékbeli települések családjai számára örömteli esemény volt, hogy a polgári az 1930/31-es tanévtől leánytanulókat is fogadhatott. A koedukált osztályok szervezéséhez a vallás- és közoktatásügyi miniszter hozzájárult, így a polgári iskolát választó 10-14 éves korú leánygyerekeknek sem kellett Újpestre, Rákospalotára vagy a főváros kerületeibe utazniuk.

Az egyes tanévek történetéről szóló beszámolók mellett az értesítők statisztikai adatokat, névsorokat és sok egyéb érdekességet tartalmaznak. Örömet jelent e névsorok olvastán rálelni olyan tisztelt, nagyra becsült kortársaink nevére, mint Szakáll László (egykori diák, majd az iskola tanára), Mészáros Róza, Gendúr Pál, vagy Sándorfi József.

Bár az évkönyvek korlátozott terjedelműek voltak, a bennük megjelent beszámolók tárgyszerűek, mégis sok helyütt érezni az iskola tanárainak a diákok fejlesztése iránti mélyszéles elkötelezettségét, a gyerekek iránti szeretetét. Valamennyi polgári iskolai értesítő olvasható – Hovánszky István könyvtáros jóvoltából – a Révész István Helytörténeti Gyűjteményben. Köszönet érte!

KONRÁD HILDA

Emlékezéseim - Konrád Ignác, a lovak festője

2009. február 23-án volt negyven éve, hogy édesapám Konrád Ignác, a versenylovak ismert festője meghalt. Földműves fiaként született 1894. január 31-én az akkori Somogy megye területén fekvő Németújfaluban (ma a Baranya megyei Kétújfalú). Már négy évesen művészi hajlamot mutatott, melyet műértők fejlesztettek tovább. Szigetváron végezte a polgári iskolát, majd 1909-ben Budapesten az Iparművészeti Főiskolán és a Művészeti Akadémián folytatta tanulmányait. 1914 őszén vonult be katonának Kaposvárra, 1915. május elsején az orosz frontra vezényelték. 1916 augusztusában hadifogságba került. 1916. szeptember 20-án kitüntették az I. osztályú Ezüst Vitézségi Éremmel, és a Károly-csapatkereszt viselésére is jogosulttá vált. 1918-ban tiszti túszként, sok más magyar sorstárssal, a hírhedt petrográdi Kreszti börtönbe zárták. A kronstadti matrózok agyonlövésük előtt arcképet rajzoltattak édesapámmal, cserébe élelmiszert kapott tőlük. Az élelmet - vajjas kenyeret, cukrot - megosztotta a többi magyar tüsszal, hogy az éhhaláltól megmeneküljenek. 1921-ben tért haza.

Az első világháború után a budapesti Iparművészeti Főiskolán tanított, majd 1923-ban Alagra ment, hogy autodidakta módon versenylovakat tanulmányozhasson. Ez az egyik legnehezebb művészi feladat. Az anatómiát az Ellenberger-féle atlaszból, majd elpusztult lovak tetemei alapján az Állatorvostani Intézetben, legfőképpen pedig az alagi tréningpályán mozgásban lévő lovak megfigyelése közben sajátította el. Ismeretei alapját az Iparművészeti Főiskola tanára, prof. Simay Imre rajzmódszerének köszönhetette. Ez tette lehetővé azt a fejlődést, amely az itthoni sportkörök és a külföldi lótenyésztők elismerését is kivívta.

1927-ben Mr. Ralph Beaver Strassburger, a gazdag amerikai versenyló tulajdonos és tenyésztő meghívta Párizsba, hogy versenylóit, valamint az akkor USA-ban, Angliában és Írországban élő legjobb apaméneket magángyűjteménye számára lefesse. Sajnos az 1929. évi gazdasági világválság ezt a tervet részben meghiúsította. 1932-ben Mr. Kilmer meghívására ismét az USA-ba utazott. 1935-ben festette le Horthy Jenő Magyar Derby győztes lovát, „Duce”-t. Ugyanabban az évben báró Elie de Rothschildtól is kapott rendelést.

1936. szeptember elején véglegesen hazatért Alagra, ahol Horthy Jenő segítségével házat és műtermet épített a Thököly

A Thököly utcai ház és műterem (1941)

(ma Tisza) utca 8. szám alatt. A hazatérés után, rövid ideig szüleim barátaiknál, Hagyanek Ádámnénál és lányánál Bánfy Ferencnénél laktak a Csillag utca 5-ben. Itt születtem meg 1936. szeptember 27-én. Az alagi évek alatt édesapám sajnos súlyos gyógyszermérgezést kapott, háromszori operációval tudták csak az életét megmenteni. Ennek következményeként nagyothallása teljes süketességgé változott. Betegsége alatt a Magyar Lovaregylet nyújtott anyagi segítséget, melyet ő a „Reggeli munka Alagon” című nagyméretű kép odaajándékozásával hálaált meg. Ez ugyanolyan kép volt, mint amit korábban Horthy Miklós kormányzónak festett. A harmadik változatot 1953-ban készítette R. B. Strassburgernek, mely a Salon de Paris kiállítás díjat is kapott.

Róna Mannamed rendek (1943)

Gyermekkoromban, Alagon, legtöbbször Bánfy Emmával és Ferivel, a nálam idősebb barátaimmal játszottam. Együtt csavarogtunk a községben, csiperke gombát szedtünk vagy néztük a lovaregyleti versenylókat. Édesapámhoz hasonlóan nagyon szerettem az állatokat, főleg a kutyákat. El is neveztek „Kutyakisasszonynak”. Gyakran elkísértem édesanyámat az iskolával szemközti Zivanof-féle élelmiszerüzletbe. A dunakeszi piacra is eljártam vele, ahol sok érdekes látnivaló volt egy gyermek számára. A sokkal kisebb, de hozzánk közelebb lévő alagi piac a Trafik téren működött. Itt vásároltam néha cigarettát a szüleimnek, a „Varga” kocsmából pedig, ami az utcánk sarkán állt, sört vittem haza. A „fóti gróf” és gyerekei minden télen eljöttek értem, és nagy, lovas szános kirándulást tettünk Alagon. Nagyon élveztem. Nyáron édesanyámmal és barátainkkal a Dunára jártunk fürdeni. Néhányszor a Rákóczi utcában lévő mozit is meglátogattuk. Vasárnaponként a Szent Imre templomba mentem, ahol egykor megkereszteltek és elsőáldozó lettem. Szüleim 1940-ben itt kötötték az egyházi házasságot (a polgárit 1932-ben Párizsban). A műtermünket, melynek nagy ablakai voltak és bejáratát úgy építették meg, hogy a lovak is be tudjanak rajta menni, olyan megrendelők keresték fel, mint Festetics herceg, Horthy Jenő vagy Wenckheim gróf. Jöttek mások is, akik portréhoz, vagy anatómiai tanulmányokhoz álltak modellt. Édesapám, aki nagyon szeretett, mindig megengedte, hogy figyeljem a munkáját, kivéve, ha atkét festett. 1941-ben engem festett meg magyar ruhában, sok szép dáliaival, melyeket Horthy Jenő kertjéből hoztam. Ekkor tapasztaltam meg, hogy milyen fárasztó modellt állni. Sükettsége miatt gyakran mutogatással jeleztem édesapámnak, hogy pihenni szeretnék.

Volt, amikor azt mondta, maradjak még egy kicsit. Megvártam amíg elfordítja a fejét, gyorsan leszálltam a pódiumról és mellé álltam, hogy láthassam mennyire haladt a portrém. Soha nem szidott meg, még akkor sem, ha kárt okoztam.

A rólam készített kép (1941)

A második világháború számunkra első bombatámadása a dunakeszi Gyártelepen ért minket 1944 egyik éjjelén. Mindenki nagyon megijedt és félt. Hogy ne haljunk meg a beomló ház alatt, édesapám, akit süketsége miatt nem soroztak be katonának, egy gödröt ásott a kertünkben és egy tetőt épített rá. Ide bújtunk a barátokkal az egyre gyakoribb légitámadások alatt. Rémes idők voltak ezek. Amikor Budapestet bombázták, döbbenet néztük Alagról a lángok által pirosra „festett” eget, és néha még a robbanásokat is hallottuk. 1944 nyarán édesapámmal Újkígyóásra utaztunk Wenckheim gróf gyönyörű kastélyába. Itt édesapám több képet festett a családnak, melyeket egy hónap múlva Alagra, onnan Ausztriába, majd később Franciaországba vittünk, ahol átadtuk azokat Wenckheiméknek. A békes napokat szomorú időszak követte. Szeptemberben 18 éves János bátyám bevonult katonának. A budai Várban harcolt, majd eltűnt. Szüleim nagyon sokat szenvedtek tragikus sorsa miatt. November közepén Ausztriába menekültünk édesanyám testvéreihez. Itt a háború végén édesapám felkereste az angol megszálló csapatok főhadiszállását, ahol felajánlotta, hogy szívesen megfestené néhány tiszt portréját. Major C.P.R. Bowen-Colthurst, felismerve édesapám tehetségét, egy lakást szerzett neki Niederdorfban, Treffnen mellett. Együtt utazgattak Karintiában és tájképeket festettek. Mr. Bowen-Colthurst sokat segített nekünk azokban a nehéz időkben. Miután angol jötevők visszatért hazájába, édesapám a helybelieknek festett pár

képet. Nagy segítségünkre volt szomszédunk, Olsacher Franz, aki két portréért cserébe tejet, lisztet, gyümölcsöt adott és bútorokat kölcsönzött nekünk. Amikor Ausztriába érkeztem, még nem beszéltem németül, de 1945 őszén második osztályba mentem a treffeni elemi iskolába, majd később a villachi gimnáziumba kerültem.

1947-ben édesapám ismét Párizsba utazott, ahol újra R. B. Strassburgernek festett képeket. Mivel nem tudott visszajönni Ausztriába, édesanyámmal követték őt, és 1951. november 27-én mi is Párizsba költöztünk egy apám által bérelt műteremmel is rendelkező lakásba. Annak ellenére, hogy kezdetben egy szót sem tudtam franciául, polgári iskolába mentem és 1954-ben sikerült levizsgáznom. Ezután még egy kereskedelmi iskolát is elvégeztem. Párizsban apám kizárólag R.B. Strassburgernek dolgozott, mecénása halála után azonban más versenylő-tulajdonosoknak is készített képeket. Többször elutazott Deauville-ba, a Haras des Monceaux ménesházhoz és Chantilly-ba, ahol főként lovakat vagy embereket festett. Közben néhány kiállításon is részt vett. Édesanyám mindig elkísérte és körülvette őt állandó szeretetével. (Anyám 1988. február 26-án halt meg.) Az utolsó, befejezetlen műve Zrínyi Miklós *Szigeti veszedelem* című eposzájának illusztrálása volt.

Apám az alagi műterem bejárata előtt (1941)

Édesapám 1969-es halálakor egy végtelenül becsületes, jólelkű embert veszítettünk el, aki az erkölcsre nagyon adott. „A becsület erősebb mint az oroszlán” mondta, és eszerint is cselekedett. Sokoldalúan művelt ember volt, főleg a művészetben és a filozófiában volt jártas. Nagyon érdekelték a nemzetközi események, a tudományos találmányok és az atomfegyverek fejlesztése, mert aggódott az emberiség jövője miatt. Mélyen hívőként, nehéz helyzetekben mindig abban bízott: „Isten majd segíteni fog”.

Szülőfalujában, Kétújfalun általános iskola, egykori lakhelyén, Dunakeszi-Alagon utca viseli a nevét.

